

શ્રી

આત્માનંદ પ્રકાશ

દોહરો.

આત્મવૃત્તિ નિર્મલ કરે, આપે તત્ત્વ વિકાશ;
આત્માને આરામ દે, આત્માનંદ પ્રકાશ.

પુસ્તક ૩ જી. વિક્રમ સંવત્ ૧૯૬૧— આધીન. આંક ૩ જો.

પ્રભુ સ્તુતિ.

સ્વર્ગધરા.

જે વારિક્ષીર જેવો પ્રકૃતિ પુરૂષનો શ્વિષ્ટ સમ્બન્ધ ત્રોડે,
રમ્યા રાગા સમી જે લલિત પદવતી, શબ્દને અર્થ જોડે,
ધન્દ્રાદિ દેવ ડેરી સરસી સમ સમાને ગજાવે સદા જે,
વાણી, હંસી સમાના, જિનતણી, દહજો ક્ષુદ્રપક્ષદ્રુમો તે.
તંત્રી.

૧ (જિનેશ્વર ભગવાનની, જે (વાણી) પ્રકૃતિ પુરૂષનો (કર્મ અને જીવનો) ક્ષીરનીર જેવો શ્વિષ્ટ સમ્બન્ધ તોડી નાખે છે; વળી જે મનહર સ્ત્રીની પેઠે લલિત (સુંદર) પદ-ચરણ વાળા છે અને યથાર્થ શબ્દોએ કરી યુક્ત છે, તથા ધન્દ્રાદિની સરસી (તળાવડી) સમાન સમાને ગજાવી મૂકે છે તે (પ્રભુની) હંસી સમાન વાણી ક્ષુદ્ર પક્ષ (મંત્રમતાન્તર) રૂપી વૃક્ષોનું દહન કરે.

૫૦

આત્માનાં ૬ પ્રકાશ.

નિઃસ્પર્હાની વાણી.

તોલક.

- નથી કીર્તિ તણી કદિ આશ મને,
 નથી દ્રવ્ય તણી અભિલાષ મને;
 પ્રભુ એકજ આપ તું આજ મને
 અનધીન અનાશ્રિત માનસને.^૧ ૧
- મમવૃત્તિ કદી નહિં વ્યગ્ર થજે,
 અભિમાન-કલંકિત ના બનજે;
 મતિજ્ઞાન તણે સહચારી પણે
 મુજ જીવન, આ પ્રભુ, શુદ્ધ બને. ૨
- નહિં ઊણું કશું મુજ પ્રકૃતિને;
 કદિ હોય, ન-હોયજ તેહ બને;
 કંઈ આશ સુખે મુજ પૂર્ણ કરે
 પ્રભુ; શેષ ઉદ્વેગજ મોહજ છે. ૩
- વિધિએ અરખ્યાં સુખ મૂલ્ય વિનાં
 ગણું ચુર્કત, કૃતજ હું, મૂલ્યવતાં;
 શુભ ધ્યાન અને પરિતોષ થકી,
 બનું સ્વસ્થ અને મતિમંત નકી. ૪
- ધનવાન તણાં પ્રિય વૈભવમાં,^૨
 ભજવું મુજ ભાગ અમર્ષવિના;
 કશું સુંદર દષ્ટિ જીએ મુજની,
 (તોતે) ઉપકારી બને મનહર્ષ ભણી. ૫ તંત્રી.

૧ માનસ=મન. ૨ વૈભવમાં=વૈભવની વચ્ચે. ૩ અમર્ષવિના=વિકાર પામ્યા વિના.

અભ્યાસને હેતુ

૫૧

અભ્યાસનો

ઐહિક અભ્યુદયની આકાંક્ષા એ સાધારણ રીતે સર્વત્ર અભ્યાસનું સખળ પ્રયોજન છે; અને આપણા દેશમાં તો તે મુખ્યત્વે કરીને છે. કેટલેક અંશે આ હેતુ સર્વથા યથાયોગ્ય છે. એપણ સત્ય છે કે શિક્ષિત વર્ગ અશિક્ષિત કરતાં વધારે સુખકર આજીવિકા ચલાવી શકે છે; અને વળી જો તેઓ વિશેષ ગુણ સંપન્ન હોય છે તો, જે મહાન અધિકારને માટે અશિક્ષિત વર્ગ તદ્દન અયોગ્ય માલુમ પડે છે, તે અધિકાર તેઓ ધણીજ પ્રશસ્ય રીતે ખજાવી આપે છે.

પણ અભ્યાસને માટે આ કરતાં ખીજ ઉચ્ચતર ઉદ્દેશો છે. તે લક્ષ બહાર જવા ન જોઈએ. એક વિદ્વાન પુરુષના કહેવા પ્રમાણે સર્વને માટે એક સાધારણ પ્રતિબોધ આપી શકાય, તે એ રીતે કે વિદ્યા સંપાદન કરવાના વાસ્તવિક હેતુ શા છે તે તમારે વિચારવું જોઈએ; વળી તમે ફક્ત પોતાના મનને આનન્દ પમાડવાને અર્થે, અથવા વિવાદ વિગ્રહાદિને અર્થે, અથવા અન્યન્યકિત પર પોતાની અધ્યક્ષતા સાબીત કરવાને અર્થે, અથવા તો આર્થિક લાભ કે સત્તા કે એવા ખીજ કોઈ જથ્થા હેતુઓને માટે એ વિદ્યા પ્રાપ્તિનો પ્રયાસ કરતા નથી, પણ તે (વિદ્યા) તમારા જીવનના લાભ અને ઉપયુક્તતાને અર્થેજ મેળવવા માગો છો એમ દર્શાવી આપવું જોઈએ, અને પરોપકારવૃત્તિ-સર્વ ભૂતોને વિષે અનુકંપા-માંગ એની પૂર્ણતા, એની પરાક્રમ આવી રહે છે, એમ સાબીત કરી આપવું જોઈએ. એક ખીજ સાક્ષર અંચકારના શબ્દોમાં કહીએ તો વિદ્યા પ્રાપ્ત કરવાનો હેતુ પરમાત્મા ની પૂર્ણ જાળખાણ પડે, અને એ જાળખાણદ્વારા એમનું (પરમાત્મા)નું અનુકરણ કરાય એમના સમાન થવા યત્ન ક-

૫૨

આત્માનાં પ્રકારો

રાય-એજ છે. એના (વિદ્યાના) સર્વ કાર્ય આહકા પોત પોતાના અધિકારની રૂપે પોતાનાં શરીરપર આવી પડતી સર્વ ક્રિયોનું ન્યાયપૂર્વક અનુપાલન કરે, પોતાના આશ્રિતોના હિતમાં વૃદ્ધિ કરે અને પ્રાંતે એ પરમાત્મા-એ સર્વ શિરોમણી વીતરાગ ભગવાન-નો માર્ગ પોતે નીહાળી-અવલોકી પરલોકની યાત્રા કરવા નીકળી પડતાં પૂર્વે પોતાનું નામ-દામ આ લોકમાં અમર કરી જાય-એજ વિદ્યામહાશયનું પરમ લક્ષ્ય છે.

જેને અશેષ કે સંપૂર્ણ શિક્ષણ કહેછે એમાં તો શારીરિક-માનસિક અને આધ્યાત્મિક એ ત્રણે શિક્ષણનો સમાવેશ થાય છે. શારીરિક અને નૈતિક શિક્ષણ ઉપર તો બીલકુલ લક્ષ ન અપાતાં, એની એક જાતની અવગણનાજ થાય છે; ત્યારે વળી બુદ્ધિ-ચાતુર્યના વિષય પરત્વે અખંડ અને એકાગ્ર ચિત્ત અસ્ખલિતપણે અપાતું જોવામાં આવે છે. આ એક મોટી ભૂલ છે, અને તેનાં પરિણામ ઘણાં શોચનીય છે. નીતિના અને આધ્યાત્મિક પાઠોનું વિવેચન પ્રસંગને લઈને જુદું કરીશું અને તેની સાથે તેના આધારભૂત શારીરિક શિક્ષણ વિષે પણ એ બોલ કહેવાના છે તેનું ચે યથાયોગ્ય નિરૂપણ કરીશું. હમણાં અહીંતો વિદ્યા પ્રાપ્તિના શા હેતુઓ છે-શિક્ષણની શી જરૂર છે તે તપાસીએ.

૧ સાધારણ અભ્યાસ કે શિક્ષણ.-આ વિભાગમાં વાંચન, લેખન અને ગણિત એ ત્રણ વિષયોનો સમાવેશ થાય છે. અસ્ખલિત પણે અને સ્પષ્ટ રીતે વાંચવું, સ્વચ્છ અક્ષરે ઝડપથી લખવું અને બીલકુલ ભૂલ કર્યા વિના સત્વર હીસાબ ગણી આપવા-એ, અદ્યયન અને વ્યવહારની ખાસ જરૂરીઆતની વસ્તુઓ છે. આ ત્રણમાંની

અવ્યાસનો હેતુ.

૫૩

એક પણ વસ્તુનો અભાવ માણસને વિષમ અવસ્થામાં આણી મુકે છે પણ જો એણે એ ત્રણ વસ્તુમાં પૂર્ણ પ્રવીણતા પ્રાપ્ત કરી હોય છે, તો પછી તેને તેની પોતાની બીજી ખામીઓ અવકાશને વખતે દૂર કરવાનું બની શકે છે.

નિશાળો કે એથી ઉચ્ચતર ગણાતી કોલેજોમાં જતા વિદ્યાર્થીઓ જન સમાજમાં પોતે બળીને ભાગ લઈ શકે તેવી રીતે તેમણે દેશ વિદેશના સમાચાર જાણવા જોઈએ; અને તે તેઓ ચોપાનીઓ—ન્યુસ-પેપરો દ્વારા જાણે છે. પણ જે અશિક્ષિત વર્ગ છે તેમની વાતો નિરંતર ખાળકોના ખેલ જેવી અર્થ વિનાની હોય છે અને એમનો આનન્દ એ તો જાણે તદ્દન પશુવૃત્તિજ હોયની એવો છે; પણ જે પોતે બહુજ્ઞ કે બહુશ્રુત હોય છે તેને આનન્દનાં અતિ ઘણાં સાધન છે: દુનીયાના સર્વ ભાગોપર ખનતા નવનવા અગત્યના ખનાવો—તીવ્ર બુદ્ધિએ કરેલી અભિનવ શોધો, વિદ્વાન અને સાક્ષર જનોની કૃતિઓ, લેખો—એ સર્વ એના અતિ હિતકર લાભો છે.

૨ માનસિક શિક્ષણ—આપણા શારીરિક મહારાજ્યમાં જાણે જૂદા જૂદા સભાસદો (Councillors) હોય તેમ ભિન્નભિન્ન અંગો-અવયવો છે; એ સર્વ યથાયોગ્ય ઉઘમ કે વ્યાપાર વડે પ્રબળ-દ્રઢ કરી શકાય છે. હાથ, પગ, છાતી, સ્નાયુ વગેરેને બલિષ્ઠ કરવા જૂદી જૂદી કસરતો છે. ત્યારે આપણા મનને પણ, શરીરને ગણાવ્યા તેવા જૂદા જૂદા અધિકારવાળા (વિચારણા, સ્મરણ શક્તિ વિગેરે) અવયવો છે, તો તેમને પણ શામાટે એમના જમ પોષીને વિકસ્વર ન કરવા ? એઓનો પણ તેમની સમાનજ વિકાસ થવો જોઈએ. ડેળવણી એ શબ્દજ “ ડેળવવાનું ” કહે છે, તો મનને પણ

૫૪

આત્માનાં ૬ પ્રકારાં.

ભિન્ન ભિન્ન વિષયોથી ડેળવવું જોઈએ, કે જોથી તે અતિ સાવધાન અતિચંચળ અને અતિખજાન થાય. વળી તે સત્ત્વર દૂરદર્શી, એક દમ ગ્રહણ શક્તિ-તીક્ષ્ણભતિવાળું, સદસદ્વિવેક સમજનારું, ગ્રહણ દૃઢતાથી પાલન કરનારું, વિસ્મૃતને શીઘ્ર સ્મૃતિપથમાં લાવનારું, યથાશ્રુત નિવેદન કરનારું, તુલના શક્તિમાં ચતુર, યોજના શક્તિમાં પ્રવીણ, ઉપાયને વિષે તત્પર અને એ સર્વ ઉપરાંત વ્યવસ્થિત, સમતોલ અવિરોધી અને કાર્ય સાધક અને એવું થવું જોઈએ. આ બધું માનસિકશિક્ષણથી જ બને છે. માનસિકશિક્ષણના આવાઆવા ફાયદા છે.

શિક્ષણના સમ્બન્ધમાં એના જે બે હેતુઓ ઉપર ગણવ્યા તેનો સંક્ષેપથી ક્રૂત બે શબ્દમાં જ સમાવેશ થઈ જાય. (૧) અધ્યાપન અથવા ઉપદેશ કે બોધ. (૨) સંસ્કરણ કે સંસ્કાર અથવા કેળવણી. આ બેઉને વારંવાર લોકો એકજ અર્થમાં વાપરે છે, પણ એમાં મોટો તફાવત છે. ‘અધ્યાપન’ એટલે અભ્યાસ કરાવવો, શીખવવું. સંસ્કરણ એટલે ઉચિત અનુષ્ઠાન વડે માનસિક શક્તિને પ્રબળ કરવા રૂપ સંસ્કાર આપવા. અભ્યાસથી અમુક હદ સુધીનું જ્ઞાન અને કંઈક કંઈક બુદ્ધિ કૌશલ્ય પ્રાપ્ત થાય છે, પણ કેળવણી કે સંસ્કારથી આન્તર શક્તિઓ એવી રીતે ડેળવાય છે કે તેથી જ્ઞાન સંપાદન થવા ઉપરાંત બુદ્ધિ પણ વ્યવહારોચિત થાય છે. અભ્યાસથી આપણે કંઈક વસ્તુનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરીએ છીએ; સંસ્કાર કે કેળવણીથી આપણે એ બહુતરનો યથાયોગ્ય ઉપયોગ કરતાં શીખીએ છીએ. બહુતર છે તે આપણા જીવનની અમુક અમુક સ્થિતિને પહોંચી વળવાને આપણને સાધનો પુરાં પાડે છે, અને કોઈ અમુક વ્યવહાર-વ્યાપારને અર્થે આપણને યોગ્યતા બક્ષે છે; ત્યારે કેળવણી આપ-

દીવાળી પર્વ.

૫૫

શુને સર્વ પ્રકારના વ્યવહાર અને સર્વ જાતની સ્થિતિને બંધ બેસતા આવે તેવા સર્વ માન્ય નિયમો અર્પે છે. ઢળવણી અને શિક્ષણ ઉભય એકજ પદ્ધતિના અવયવ હોઇ સમવાય સંબંધથી જોડાયલા છે, પણ શિક્ષણ એ ઢળવણીની માત્ર એક શાખા—ગૌણ શાખા છે.

ભિન્ન ભિન્ન મનુષ્યોનાં શરીર જમ વિવિધ પ્રકારનાં હોય છે તેમ મન પણ અનેક જાતનાં હોય છે. કેટલાએક સ્વભાવતઃ નિર્બળ બાંધાના હોય છે તેમને જો વિવેક પૂર્વક શિક્ષણ આપવામાં આવે તો તેઓ નિઃસંશય બળવત્તર થાયજ; જો કે એક એવીજ યોગ્યતાવાળા મજબુત બાંધાવાળાને તો એ ન પહોંચી શકે; તોપણ ઉત્તમ પ્રકારની યોજનાવાળી ઢળવણી સર્વ વ્યક્તિને સર્વથા અને સર્વત્ર સામદાયક થઈ પડે છે.

તંત્રી

દીવાળી પર્વ.

માલિની.

ભવિક તમ^૧ વિદારે, જ્ઞાનદીપે પ્રકાશે,
પરહરી^૨ ભવ આધિ^૩ વ્યાધિને જ વિકાશે;
વિનય ધરી નમે છે, જહને દેવ સર્વે,
જિનવર સુખ આપો તેહ દીવાળી પર્વે.

(આનંદા ને પ્રસન્નાનો સંવાદ.)

ગગનમણિ સૂર્ય પોતાના કિરણોથી નભોમંડળને અલંકૃત કરી રહ્યો હતો. પ્રભાત વાયુ રવિવિકાશી કમલોની સુગંધ ચારે

૧ અગ્રાત ૩૫ અધકાર. ૨ દૂર કરીને. ૩ મનની પીડા.

૫૬

આત્માનંદ પ્રકાશ:

તરફ પ્રસારતો હતો. તેવા મનોહર સમયે આનંદા શ્રીજિનપૂજ કરી, ઉત્તમ ભાવનાથી પ્રભુના સ્તાવનતું મધુર ગાન કરી, અને સ્ત્રીવેદની કનિષ્ઠ કર્મ પ્રકૃતિને નિર્મલતા આવી જૈત્યદ્વાર આગલ ઉભી રહી હતી. તે સમયે પ્રસન્ન મુખ વાળી પ્રસન્ના પણ પ્રભુના દર્શન કરીને બહાર આવતી હતી તે આનંદાની દ્રષ્ટિએ પડી. ઉપકારી આનંદાને મળવાથી પ્રસન્નાનું હૃદય અતિશય પ્રસન્ન થયું. તે વિનયથી બોલી-બહેન આનંદા, પ્રત્યેક દિવસે તમારો સહવાસ મને ધર્મ વૃદ્ધિનું કારણ થઈ પડે છે. પર્યુષણ પર્વનું માહાત્મ્ય અને તે પર્વમાં કરવા યોગ્ય કર્તવ્ય તમારી પાસેથી જાણવાથી મને ઘણો લાભ થયો છે. જ્યારથી તમે ગુરૂશ્રીના વ્યાખ્યાનો સાંભળવા મને સૂચના કરી છે, ત્યારથી હું એકાગ્ર ચિત્તે તેમ કરવાને પ્રવર્તુ છું. પ્રિયબહેન, મને વ્યાખ્યાન સાંભળવામાં ઘણો રસ આવે છે. કોઈ કોઈ વાર તો શરીર ઉપર રોમોદ્ગમ પણ થઈ આવે છે. આનંદા સાનંદા થઈ બોલી-બહેન પ્રસન્ના, તમારું ધાર્મિક અને સંસ્કારવાળું હૃદય જોઈનેજ મને કહેવાની હોય થાય છે. તમારો ભવિક આત્મા હંચી ગતિનો અધિકારી છે, એમ મને ખાતરી થાય છે. આપણા શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે, જે ભવિક જીવ હોય તેજ ધર્મ દેશનાનો અધિકારી છે. ભવિક પ્રાણીને ધર્મ કથા પ્રીતિ ઉત્પન્ન કરે છે. ભવિકનું જીવન ઉત્તમ ગતિ સંપાદન કરવા સંપૂર્ણ રીતે યોગ્ય છે.

પ્રિયબહેન પ્રસન્ના, આજ તમે ઘણું દિવસે જોવામાં આવ્યાં તેનું શું કારણ છે ? જે કહી શકાય તેવું હોય તો કહો. પ્રસન્ના આનંદ પૂર્વક બોલી-ઉપકારી બહેન, આજકાલ દિવાળીના તહેવારો નજીક આવતા જાય છે, તેથી અનેક જાતના ગૃહ કાર્યમાં હું ગુંથાઈ રહું

દીવાળી પર્વ.

૫૭

હું. ગૃહની સર્વ સામગ્રી સુધારવી, આભૂષણો ધોવરાવવા અને નવીન વસ્ત્રોની યોજના કરવી. ઈત્યાદિ અનેક કાર્યોનો ભાર મારે શિર પડે છે. તે સાથે વિવિધ જાતના પકવાનો ખનાવવાને માટે જુદી જુદી સામગ્રી કરવી પડે છે. આવી આવી દીવાળી પર્વની તૈયારીમાં હું ગુંથાઈ પડી છું, તેથી હમણાં તો દેરાસર કે ઉપાશ્રયમાં આવવાનો વખત બીલકુલ મળતો નથી. ગુરૂના મુખની વાણી સાંભળવાની ઇચ્છા ધણી થાય, પણ શું કરું, સાંસારિક કાર્યોની વ્યવસ્થામાં હું મોહમગ્ન થઈ આવી શકતી નથી.

આનંદા આશ્ચર્યથી બોલી-બહેન, આ શું બોલો છો ? ઉત્તમ કુલની શ્રાવિકાના મુખમાં આવા વચનો શોભતા નથી. તમે સર્વ રીતે સુજ્ઞ છો. શ્રાવક કુલના અલંકાર રૂપ છો. દેવ, ગુરૂ અને ધર્મના આરાધક છો. આમ શ્રાવિકા ધર્મના સંપૂર્ણ અધિકારી છો. તમારા જવી કુલીન શ્રાવિકા જ્યારે દીવાળી પર્વનું માહાત્મ્ય, તે પર્વમાં કરવા યોગ્ય કર્તવ્ય અને પર્વને ઉચિત ધર્મકરણી બાણે નહીં તો પછી બીજાની વાત શું કરવી ? પ્રિય બહેન, અપશોષની વાત છે કે, ઘણાં કાળથી પ્રવર્તમાન એવા દીવાળી પર્વથી તમે અજ્ઞાત છો. વહાલી બહેન, તમે મારા સ્નેહી છો, તેથી મારે તમને કહેવું પડે છે, આજકાલની જૈન અબલાઓ પરંપરાએ શ્રાવક કુલની ગૃહબાલિકા હોય અને વિવાહ પછી પણ શ્રાવક ગૃહસ્થની કુળવધૂ થયેલી હોય તથાપિ અજ્ઞાનતાને લીધે તેઓ પર્વના ખરા કર્તવ્યથી વિમુખ રહે છે.

આનંદાના આવા વચન સાંભળી પ્રસન્ના જરા મનમાં ક્ષોભ પામી ગઈ. પોતે શ્રાવિકાધર્મથી હજી અજ્ઞાત છે અને પર્વનું ગહા-

૫૮

આત્માનંદ પ્રકાશ.

તમ્ય જાણતી નથી, એવું જાણી તેણી નિસ્તેજ વદને બોલી-ઉપ-
કારી બહેન, કૃપા કરી આ અજ્ઞાન શ્રાવિકાનો ઉદ્ધાર કરો. દીવાળી
પર્વ શું છે? તે ક્યારથી શરૂ થયું? તેમાં શ્રાવકની ધર્મકરાણી
કેવી જોઈએ? ઈત્યાદિ જે આપણા જૈન શાસ્ત્રમાં લખેલું હોય તે
મને સંક્ષેપમાં સમજાવો. આનંદા સ્મિત હાસ્ય કરી બોલી-પ્રિય-
બહેન, તમારી ધાર્મિક જ્ઞાસા જોઈ મને હર્ષ થાય છે. દીવાળીપર્વ
વિષે જે જે જાણવાનું છે, તે એક ચિત્તે સાંભલજો—

આ દીવાળીપર્વ વિષે ઉજ્જયિની નગરીના સંપ્રતિ રાજાએ
સુહસ્તિસૂરિને પ્રશ્ન કર્યો હતો. એ મહાસમર્થ સૂરિરાજે પોતાના
પૂર્વજના શિષ્ય સંપ્રતિરાજની આગલ આ મહાપર્વની સવિસ્તર
કથા કહેલી છે, જે આપણા શાસ્ત્રમાં પ્રખ્યાત છે. પ્રિયબહેન, એ કથા
તમને વિસ્તારથી કાઠિ પ્રસંગે જણાવીશ પણ જે જાણવા ચેત્ય
છે, તે સંક્ષેપમાં કહું છું.—

તમે એટલું તો જાણો છો કે, ચોવીશ તીર્થંકરોમાં છેલ્લા તીર્થ-
ંકર શ્રીમહાવીરસ્વામી પરમ કૃપાળુ ભગવંતનું શાસન અત્યારે
ભારતવર્ષ ઉપર પ્રવર્તમાન છે. એ ભગવંતનો જન્મ ભરતક્ષેત્રમાં
આવેલા ક્ષત્રિયકુંડ ગામમાં સિદ્ધાર્થ રાજાને ઘેર થયેલો છે.

જ્યારે વીર પ્રભુની અઠ્યાવીશ વર્ષની વય થઈ, ત્યારે તેમને
માતૃપિતાનો વિયોગ થયો. માતા પિતાના મૃત્યુ પછી પ્રભુગૃહવાસ
ત્યાગ કરવા તત્પર થયા પણ તેમના જ્યેષ્ઠ બધું નંદિવર્ધનના
આગ્રહથી તેઓ બે વર્ષ વધારે ગૃહવાસમાં રહ્યા હતા. ત્યાર પછી
માગશર માસની કૃષ્ણ દશમીએ શ્રીવીરપ્રભુએ દીક્ષા લીધી હતી.
દીક્ષા મહોત્સવમાં જ્યારે વીર પ્રભુ ચંદ્રપ્રભા અલિખીમાં બેસી

દીવાળી પર્વ.

૫૬

ખાહેર નીકલ્યા, તે વખતનું વર્ણન અલૌકિક હતું. તેજ વખતે પ્રભુને મનઃપર્યવજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું હતું. તે પછી ધર્મવીર વીર-ભગવંતે સાડાબાર વર્ષનું ઉચ્ચતપ કરી ભારતવર્ષની પ્રજાને આશ્ચર્ય પમાડી દીધી હતી. શૂલપાણિયક્ષ અને સંગમ દેવતા ઉપસર્ગો સહન કરી તે મહાનુભાવે જૈન શાસનની મહત્તા આર્ય પ્રજાને દર્શાવી આપી હતી. અનુક્રમે ધાતી કર્મનો ક્ષય થતાં વૈશાખ માસની શુકલદશમીએ તેમને ઢેવલજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું હતું.

પ્રિય ભગિની, એ મહોપકારી પ્રભુએ જે આર્હતશાસનનો ઉપકાર કર્યો છે, તે વર્ણવી શકાય તેવો નથી. ઈંદ્રભૂતિ વિગેરે અગીયાર ગણધરો સ્થાપી શાસનની ઉન્નતિ દર્શાવી હતી. તે મહાશયના પરિવારમાં નવગચ્છ, ચૌદ હજાર સાધુઓ, છત્રીશ હજાર સાધ્વીઓ, એક લાખને ઓગણસાઠ હજાર શ્રાવકો અને ત્રણ લાખને અઢાર હજાર શ્રાવિકાઓ થઈ છે, જેઓથી પરંપરાથી આપણે શ્રાવક કહેવાઈએ છીએ.

બહાલીબહેન, એ મહાશય તીર્થપતિ સતતવિહારી હતા. એઓએ જુદે જુદે સ્થલે ચાતુર્માસ્ય કરી ભારતવર્ષની આર્ય પ્રજા ઉપર મોટો ઉપકાર કરેલો છે. જ્યારે છેલ્લુ ચાતુર્માસ્ય પાવાપુરીમાં હસ્તિપાલ રાજાની સાનિધ્યે કર્યું હતું, ત્યાં પોતાનું અલ્પ આયુષ્ય જાણી પ્રભુએ લોકહિતને માટે સોળ પોહાર સુધી ધર્મદેશના આપી હતી. આ વખતે પુણ્યપાલ નામે એક રાજા ત્યાં આવી ચડ્યો, તેણે પોતે જોયેલા આઠ ચમત્કારી સ્વપ્નનો વૃત્તાંત પ્રભુને નિવેદન કર્યો, જે ઉપરથી જ્ઞાની ભગવંતે જૈનશાસનની ભવિષ્ય સ્થિતિ સૂચવી હતી. પ્રિયબહેન, એ પ્રભુના ભવિષ્ય વચન આ પાંચમા આરામાં યથાર્થ થતાં જાય છે.

૬૦

આત્માનાંદ પ્રકાશ.

~~~~~  
**પ્રસન્ના**—ઉપકારી બહેન, તે આઠ સ્વપ્ને સંક્ષેપમાં કૃપા કરી જણાવશે.

**આનંદા**—બહેન પ્રસન્ના, જિજ્ઞાસા હોય તો ધ્યાન દધ સાંભલો પહેલા સ્વપ્નમાં જીર્ણ હસ્તિશાલામાં હસ્તીનું દર્શન થયું હતું. બીજા સ્વપ્ને ચપલ વાનર જોયો હતો. ત્રીજા સ્વપ્ને કાંઠાવાલું ક્ષીર વૃક્ષ જોયું હતું. ચોથા સ્વપ્ને ભરેલા સરોવરને છોડી અલ્પ જલમાં સ્નાન કરતો કાકપક્ષી જોયો હતો. પાંચમે સિંહના શબને દેખી દૂર રહેતા બનવરોને જોયા હતા. છઠે ઉકરડા ઉપર ઉગતા કમલને અવલોક્યું હતું. સાતમે ઉપ્પર ક્ષેત્રમાં બીજ વાવેલું જોવામાં આવ્યું, અને આઠમે સ્વપ્ને સુવર્ણના કુંભને મલિન અને ભક્ષ થયેલો જોયો હતો.

પ્રિયબહેન, એ આઠ સ્વપ્નનો ભાવાર્થ કયાળુ પ્રભુએ વિસ્તારથી કહી સંભલાવ્યો હતો. જે તમને પ્રસંગે વિસ્તારથી કહી સંભલાવીશ. સંક્ષેપમાં એટલું કહેવાનું કે, તે આઠ સ્વપ્નના અનુભવ ઉપરથી આ પાંચમા આરાતી ભવિષ્ય સ્થિતિનું બ્યાન પ્રભુએ યથાર્થ રીતે કહી સંભલાવ્યું છે. અને તે પ્રમાણે હાલમાં પ્રવર્તન પણ થતું આવે છે. પ્રથમના એ સ્વપ્ન ઉપરથી એ મહાશય વીરપરમાત્માએ જૈન મુનિઓની ભવિષ્યની સ્થિતિ વિષે સૂચવેલું છે. જીર્ણ હસ્તિશાલા સમાન અતિ દુઃખદાયક ગૃહસ્થાવાસમાં પીડા પામનારા પામર લોકો તેમાંથી નીકળી દીક્ષા લેવા ઉત્સુક થશે નહીં. કદિ ઉત્સુક થઈ તેમાંથી બાહર નીકલશે તો પાછા તેઓ તેમાંજ પડવાને તૈયાર થશે. મહાવ્રત રૂપ નવીનશાલામાંથી બ્રહ્મ થઈ તેઓ ગૃહસ્થાવાસની જીર્ણ શાલામાં પાછા દાખલ થશે અને વાનરોની જેમ ચપલતા ધરનારા શિથિલ પરિણામી બહુલ કુશીલ પતીઓ થશે. ત્રીજું અને ચોથું સ્વપ્ન

## દીવાળી પર્વ.

૬૧

જૈન મુનિઓની તેમજ શ્રાવકોની ભવિષ્ય સ્થિતિને લાગુ પડતું છે. પાખંડીઓ—મિથ્યાત્વીઓના ધાર્મિક આકંઠરમાં મોહ પામનારા શ્રાવકોને તે યથાર્થ લાગુ પડે છે. તે શિવાયના સ્વપ્નો પણ યતિ અને ગૃહસ્થોના વિપરીત આચારને સૂચવનારા છે. પ્રિયબહેન, તમે દીવાળી પર્વનો ખરો હેતુ સમજીને યોગ્ય પ્રવૃત્તિ કરતા નથી, તે અનુચિત છે. જ્યારે તમારા જેવી કુલીન શ્રાવિક અજ્ઞાનરૂપી મોહમાં મગ્ન થઈ આ પર્વનું મહાત્મ્ય સમજે નહીં તો પછી શ્રાવિકભાસ શ્રાવિકોની તો શી વાત કરવી? એ ભવિષ્ય સૂચક સ્વપ્નના પ્રભાવનું પ્રથમ કારણ તમેજ થાઓ છો. પાંચમા આરાના પ્રવર્તનનું પ્રથમ ઉદાહરણ તમારા જેવી શુદ્ધ શ્રાવિક થાય, એ કેવા ખેદની વાત! તમારે હૃદયથી વિચાર કરવો જોઈએ કે, “હું જૈન છું, હું વીરશાસનની પ્રભાવક શ્રાવિકા છું, વર્ષનાં પ્રત્યેક પર્વ મારે જૈન શાસ્ત્ર પ્રમાણે આરાધ્ય છે.” શુદ્ધ ભાવથી આવો વિચાર કરી તમારે પ્રવર્તવું જોઈએ. કદિ અજ્ઞાત હો તો કોઈ ગુરૂ મહારાજના મુખથી કે સુબુદ્ધ શ્રાવકના મુખથી તમારે પર્વની હકીકત જાણવી જોઈએ. પ્રિય બહેન, દીવાળીના તહેવારની ઉત્પત્તિનું મૂળ કારણ શ્રી વીરપરમાત્માનો નિર્વાણોત્સવ છે.

પ્રસન્ના આનંદાના ચરણમાં નમી પડી અને અંજલિ બોલી બોલી—ઉપકારી બહેન, આજ દિન સુધી હું દીવાળી પર્વને જૈન પર્વ તરીકે જરા પણ જાણતી ન હતી. હું અજ્ઞાન રૂપી મહાસાગરમાં મગ્ન છું. પણ શ્રી વીરપ્રભુએ પ્રભુપાલ રાજના આઠ સ્વપ્નનું વર્ણન કરી પછી શું કહ્યું તે કૃપા કરીને કહો.

આનંદા બોલી—જિજ્ઞાસુ બહેન, તે સ્વપ્નનું ભવિષ્ય વૃત્તાંત

૬૨

આત્માનંદ પ્રકાશ.

કહેતાં તેની અંદર પૃથ્વીપુરનગરના પૂર્ણ રાજા અને સુબુદ્ધિ નામે તેના મંત્રીનું એક ચમત્કારી દ્રષ્ટાંત કહી સંભલાવ્યું, જેમાં ઘેલા થઈ ગયેલા લોકોની ઘણી ગમ્મત દર્શાવી છે. તે પછી પ્રભુએ ભવિષ્યમાં થનારા જૈન આચાર્યો અને જૈન રાજાઓની વર્ષ સંખ્યા પ્રમાણે ભવિષ્ય સ્થિતિ કહી સંભલાવી હતી. જેમાં આપણા શાસનની સ્થિતિ વિષે ઘણું સાચું અજવાલું પાડેલું છે.

પ્રસન્નાએ શંકા કરી પુછ્યું, બહેન, જો તે પ્રમાણે પાંચમ. આસમાં પ્રવર્તન ચલશે તોપછી આપણા ધર્મનો ઉચ્છેદ થઈ જશે. તો પછી ભારતવર્ષ ઉપર જૈન એવું નામ પણ નહીં રહે. કહો બહેન, તેનું શું ?

આનંદ—પ્રિય બહેન, એવું માનશો નહીં. આર્હત ધર્મ શાશ્વત છે. શ્રી વીરપ્રભુએ તે પ્રસંગે જ જણાવ્યું છે કે, વિક્રમ સંવતના બે હજારને ત્રીશ વર્ષ પછી જૈન ધર્મની પાછી ઉત્પત્તિ થશે. જૈન મુનિઓની પૂજા પ્રભાવનાનો ઉદ્યોત થશે. પાખંડી લિંગીઓનો પ્રતાપ હટી જશે. મિથ્યાત્વનું મહાળલ નિર્બલ થઈ જશે. શાસનની અવનતિને કરનારો ભસ્મચક્ર ઉત્તરવાથી જરા આરાધન કરવા વડે દેવતાઓ પ્રગટ થશે. જૈન વિદ્યા, મંત્ર, તંત્ર અને યંત્રના પ્રભાવ પ્રદીપ્ત થશે. પ્રિય બહેન તે વિષે નિઃશંક રહેજો. વલ્લી શ્રી વીરપ્રભુએ પોતાના મુખ્ય ગણધર ગોતમ મહાશયને પોતાની પછવાડે દુર્ગતિ અને સદ્ગતિ પ્રાપ્ત કરનારા આચાર્ય તથા સૂરિયોની પણ બરાબર સંખ્યા સૂચવેલી છે, જે હું તમને બીજે પ્રસંગે જણાવીશ.

જિજ્ઞાસુ ભગિની, દીવાલી પર્વના વ્યાખ્યાનમાં પાંચમા આરાની સ્થિતિનું બીજું જ વ્યાન આપેલું છે, તે સાંભળતા ત્રાસ છુટે તેવું

## દીવાળી પર્વ.

૬૩

છે. આપણી સ્ત્રી જાત કેવી અધમ દશા ભોગવશે અને લોકો કેવાં નિર્બલ અધર્મી અને અકૃત્ય કરનારા થશે તે પણ સાંભલતાં કંપાયમાન થવાય તેવું છે. પ્રિયબહેન, શ્રી વીરપ્રભુએ ઉત્સર્પણી અને અવસર્પણી મળી વીશ કોકાકોડી સાગરોપમનું કાલચક્ર એવા અનંત કાલચક્ર આ ભરતક્ષેત્રમાં થયેલા છે અને થશે—એમ દર્શાવી, શ્રોતાઓને ચકિત કરી દીધા હતા. એ કૃપાલુ મહાશય જ્યારે કાલચક્રનું વર્ણન કરતા હતા, તેવામાં એ મહાશયના જાણવામાં આવ્યું કે, હવે આ શરીરના આયુષ્ય કર્મનો અંત અલ્પસમયમાંજ થવાનો છે. આ ખબર જો હું મારા અતન્ય ભક્ત ગૌતમને કહીશ તો તેને ધર્મરામને લઈ મનમાં ક્ષોભ થશે. એ પરમ ગુરુભક્તના હૃદયમાં મારા વિયોગનો આઘાત થશે—આવું ચિંતવી મહાનુભાવ ભગવંતે પોતાના પ્રિય જાણધર ગૌતમને બોલાવી નીચે પ્રમાણે કહ્યું.—

ભદ્ર ગૌતમ, તમારા જેવા પ્રયુક્ત મુનિને કરવા યોગ્ય એક ખરેખરો ઊપકારનું કાર્ય છે. તમે પરમ ગુરુભક્ત છો, મારી આજ્ઞા પ્રમાણે દૃઢતાથી વર્તનારા તમે એકજ મહાનુભાવ શિષ્ય છો અહિં નજીક એક ગામમાં દેવશર્મા નામે બ્રાહ્મણ રહે છે. તેનો જીવ ભવિ છે. જો કોઈ તેને પ્રતિબોધ આપે તો તેનું સત્વર કલ્યાણ થાય તેમ છે. તે ભદ્રપ્રકૃતિ વિપ્ર તમારા જેવા પ્રયુક્ત મુનિના પ્રતિબોધને યોગ્ય છે.

શ્રીવીરપ્રભુના આવા વચન સાંભળી ગૌતમ ખુશી થયા. પોતાના પ્રભાવિક ગુરુની આજ્ઞા માન્ય કરી તત્કાલ ત્યાં ગયા અને તે ભદ્રિકાત્મા દેવશર્મા બ્રાહ્મણને તેમણે પ્રતિબોધ આપ્યો.

બહાલી બેન, ગૌતમ સ્વામી ગયા પછી શ્રીવીર ભગવંતે બોલ્યા—

૬૪

## આત્માનાં પ્રકારા.

તેર વર્ષનું આયુષ્ય પૂર્ણ કરી આશ્રીન માસની અમાવાસ્યાને દિવસે પર્યંકાસન કરી બેઠા. તે સમયે ચંદ્ર નામે સંવત્સર, મીતિવર્દ્ધન નામે માસ, નંદિવર્દ્ધન નામે પક્ષ, ઊપશમ નામે દિવસ, દેવાનંદા નામે રાત્રિ, સર્વાર્થસિદ્ધ નામે મુહૂર્ત, અને નાગ નામે કરણ આવેલ હતા. રાત્રિના પાછલા ભાગે ચાર ઘડી રાત્રિ અવશેષ રહેતા પ્રભુના નિર્વાણનો સમય આવ્યો.

પ્રિયજ્ઞેન, તે પવિત્ર દિવસ તેજ આ ભારતવર્ષની દીપોત્સવીનો દિવસ છે. પ્રભુના નિર્વાણ કલ્યાણકથી અલંકૃત એ મહાપર્વ વિશ્વને માન્ય થયેલું છે. તે પર્વનો પવિત્ર જૈનોએ કેમ પ્રસાર કરવો બોધ્યો— તે વાત તમારે ધ્યાનમાં રાખવાની છે. કાળે કરીને વિવિધ મિથ્યાત્વમાં આક્રાંત થયેલી ભારતવર્ષની પ્રજા તેને જુદા જુદા પ્રકારે ઉજવે છે; તથાપિ તેમના ઉદ્દેશ શિવાય બધી ક્રિયાઓનું તે અનુકરણ કરે છે. પ્રિયજ્ઞેન પ્રસન્ના, જગત્પૂજ્ય અને જગદ્ગુરુ શ્રી વીરપ્રભુએ નિર્વાણ સમયની પેઢેલાં ઇંદ્રની સાનિધ્ય પાપકળવિપાકના પંચાવન અધ્યયન પુછ્યા વિના કહેલા તે અપ્રૃષ્ટવ્યાકરણના નામથી ઝાલખાય છે. મરૂદેવા માતાનું પ્રધાન નામે અધ્યયન પ્રરૂપતાં તેમને કાળ ધર્મ નજીક આવ્યો એટલે અંતર્મુહૂર્તનું શૈલેશીકરણ કરી, ત્રણ યોગ રૂંધી પ્રધાન અધ્યયન ભાવતાં શુભલ ધ્યાનને ચોથે પાયે પાંચ હસ્વ અક્ષરની સ્થિતિ વાળું ચૌદમું અયોગી ગુણ સ્થાન પ્રાપ્ત કરી એ કૃપાળુ ભગવંત આ ભારતવર્ષને છોડી મોક્ષરૂપ મહેલમાં પધાર્યા હતા.

તે અમાવાસ્યાનો દિવસ કે જે દીપોત્સવીના પર્વરૂપ હોય, તે દિવસે અઢાર કોશલના અધિપતિએ પ્રભુને વાંદવા આવ્યા તે પોસહ ઊપવાસ કરી રહ્યા હતા. તેઓએ ભગવંતનું નિર્વાણ સાંભળી વિચાર્યું



## દીવાળી પર્વ.

૬૫

કે ભાવ ઉઘોત તો ચાલ્યો ગયો માટે આપણે હવે દીપકનો દ્રવ્ય ઉઘોત કરી આત્માને આશ્વાસન આપવું. આવું વિચારી અનેક સ્થળે દીપકની શ્રેણીઓ પ્રજ્વલિત કરી દીધી. ભગવંતનો નિર્વાણ મહોત્સવ કરવામાટે આકાશ માર્ગે ગમનાગમન કરતાં દેવ દેવીઓના જ્યોતિથી તે ઉઘોતમાં વધારો થયો. દેવતાઓ “ મેરઝ્યાં મેરઝ્યાં ” એમ ધ્વનિ કરવા લાગ્યા, તે સાંભલી અને જોઈ ભારતવર્ષના લોકોએ દીવાના મેરઝયા કરવાનું પ્રવર્તાવ્યું જે અઘાપિ લોકોમાં પ્રવર્તે છે તેમ વળી વિશ્વને ઉપદ્રવ કરનારા ભસ્મચ્છના કૃણનો ધાત કરવા પણ તે મેરઝયાની પ્રવૃત્તિ છે.

**પ્રસન્ના—**ઉપકારી બહેન, શ્રી વીર ભગવંતે દેવશર્મા બ્રાહ્મણને પ્રતિબોધ આપવા મોકલેલા શ્રી ગૌતમ મુનિનું શું થયું તે કૃપા કરી કહો.

**આનંદા—**બહાલી બેન, દેવતાઓના મુખથી પ્રભુના નિર્વાણની વાર્તા સાંભલી ગુરૂલક્ત ગૌતમને ચિંતા થઈ પડી. તે મહાત્માએ વિચાર્યું કે, કૃપાણુ ભગવંતે મને અંત સમયે કેમ દૂર કર્યો હશે ? પ્રભુ વીતરાગ છે, તે ખરેખર મારી ઉપર વીતરાગ થયા. એ સિદ્ધાર્થનો પુત્ર મારી ઉપર પ્રેમ કેમ રાખે ? આ જગતમાં કોઈ કોઈનું નથી. અરે ચેતન, તું મોહદશા ધરીશ નહીં તારી જે દશા છે, તેનું સ્મરણ કર. આ પ્રમાણે ભાવના ભાવતા ગૌતમ સ્વામી નિર્મોહ થઈ ગયા. ધાતી કર્મના પટલ દૂર થઈ જવાથી તેમને કેવળ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું.

પ્રિય બહેન, તે કેવલજ્ઞાનનો દિવસ પણ તેજ હતો. બીજા પ્રતિપદાને દિવસે ઇંદ્રે આવી ગૌતમસ્વામીના કેવળજ્ઞાનનો મહોત્સવ

૬૬

## આત્માનંદ પ્રકાશ.

કર્યો, તેની છાયા ભારતવર્ષની પ્રજામાં પ્રવર્તી, તેથી તે પ્રતિપદાનો દિવસ પણ મહા પર્વ તરીકે સ્વધાપિ પૂજ્ય છે. અહિં ચતુર કવિઓ અનેક જાતની ઉત્પ્રેક્ષા કરે છે. શ્રી ગૌતમસ્વામીએ પરાભવ કરેલો મોહરૂપ ચોર તે દિવસે લોહાના ઘરમાં પેસવા લાગ્યો, તેને બાહર કાઢવાને સ્ત્રીઓ સુપડું કૂટતી હોય તેમ લાગે છે—તે પ્રવૃત્તિ સ્વધાપિ ભારત પ્રજામાં દેખાય છે.

પ્રિય બહેન, શ્રી વીરપ્રભુના જ્યેષ્ઠપંથુ નંદિવર્દને પ્રભુના નિર્વાણથી શોકાકુલ થઈ પ્રતિપદાને દિવસે ઉપવાસ કર્યો હતો, તેને કાર્તિક શુદ્ધ બીજને દિવસે તેમની બેન સુદર્શનાએ પોતાને ઘેર બોલાવી નામ પ્રકારનો આહાર જમાડી પ્રતિબોધ આપી શોક રહિત કર્યો હતા, તે દિવસથી લોહામાં ભાઈબીજનું પર્વ પ્રવર્તેલું છે.

પ્રિયબહેન, હવે સમજ્યાં હશે કે દીવાલી પર્વ એ ખરેખર જૈન પર્વ છે. જે કે લોક રૂઢીથી તે સર્વ કામોનો પર્વ દિવસ થઈ પડ્યો છે માટે તમારા જોવી કુલીન શ્રાવિકાઓએ તે પર્વનું મહાત્મ્ય સમજાવિચારી કાલી ચૈદરની રાત્રે ઉતાર મૂકવા આદિની મહા મિથ્યાત્વ દાખવનારી પ્રવૃત્તિથી દૂર જ રહેવું.

બહેન, આ પર્વ આપણા શ્રાવક વર્ગને માન્ય છે, તેનાં આપણું ખરું કર્તવ્ય શું છે તે તમે એકાગ્રચિત્તે શ્રવણ કરજો. ચતુર્દશી અને દીપોત્સવની અમાવાસ્યા એ બેઉ દિવસ બંને તો ઉપવાસ કરી પ્રભુની અષ્ટ પ્રકારી પૂજા કરવી જોઈએ. તેના પચાસ હજાર પુષ્પોથી જ્ઞાનની આરાધના કરવાની છે. આ મહા પર્વને દિવસે ચોવીસ જિનનાં પંદ્રની આગલ પ્રત્યેક જિનને ઉદ્દેશી પચાસ હજાર અક્ષત ગણતાં બાર લાખ અક્ષત એકત્ર થાય તે

## દીવાળી પર્વ.

૩૭

ઉપર દીપક સુકી આપણા પરમ પૂજ્ય શ્રી ગૌતમસ્વામીનું આરાધન કરવું જોઈએ, તેમને સુવર્ણના કમલ ઉપર સ્થાપી તેમનું ધ્યાન કરવું જોઈએ. વળી નંદીશ્વર તપ આરંભવાનો પણ તે પવિત્ર દિવસ છે. નંદીશ્વર પટ્ટની પૂજા કરી ઉપવાસ કરવામાં આવે છે, એમ પ્રત્યેક દીપોત્સવીએ કરતાં સાત વર્ષ સુધી કરી તે દિવસે તે મહાવીર પ્રભુના નિર્વાણ કલ્યાણકનું ઉજમણું કરવામાં આવે છે. તે નંદીશ્વર દ્વીપ કે જે બાવન જિનનો સ્થાન રૂપ છે, તે પટ્ટ આગલ સાક્ષાત્ નહવણ કરી નૈવેદ્ય ધરવામાં આવે છે. તેમાં પકવાન, મીઠાઈ નારંગી, જંબીર, બીજેરા, સોપારી, શ્રીફલ, શેલડી અને કઢલીફલ તે પ્રત્યેક બાવન બાવન લઘ્યર્પણ કરવાં તથા બાવન બતિના પુષ્પ અને વસ્ત્રાભરણ સમર્પિત કરવાં. આ નંદીશ્વર તપ કહેવાય છે. તે આ દીવાલી પર્વમાં ન બને તો બીજા દિવસોમાં પણ થાય છે.

પ્રિયબેન, આ મહાપર્વની આરાધના ઉપર પ્રમાણે કરવી જોઈએ. ગૃહશોભા, નવીન વસ્ત્રાભરણ અને ઉત્તમ ભોગ્ય પદાર્થોનું સેવન કરવાનો તેમજ પરસ્પર કુશલતા પુછવાનો જે પ્રવાહ જગતમાં ચાલ્યો છે, તે ઉપર ઉજ્જયિની નગરીના ધર્મ રાજાના પ્રધાન નમુચિની રસિક કથા છે, તે હું તમને કોઈ પ્રસંગે વિસ્તારથી કહીશ. પ્રિય બહેન, તમે હવેથી કોઈ બતની મિથ્યા પ્રવૃત્તિ કરશો નહીં, મન, વચન અને કાયાથી શુદ્ધ થઈ આ ઉત્તમ પર્વની આરાધના કરજો. જેના સર્વોત્તમ શાસન ની શીતલ છાયા નીચે રહી આપણે આપણા આત્માને સગદતિ આપી શકીએ છીએ તેવા પરાંપકારી શ્રી વીર ભગવંતનો આ નિર્વાણ દિવસ છે. ભારતવર્ષની જૈન પ્રજા તેના પવિત્ર શાસનની સર્વદા આભારી છે.

૩૮

આત્માનાં પ્રકાશ.

~~~~~

આનંદાના આવા વચન સાંભળી પ્રસન્ના ધણેજ હર્ષ પામી. તેના રમણીય મુખચંદ્ર ઉપર સારી ભાવનાના કીરણો સ્ફુરણાયમાન થઇ ગયા. તે રોમાંચિત શરીરે આનંદાના ચરણામાં નમી. પછી તેનાથી જૂદી પડી ત્યાંથી ઉપાશ્રય પ્રત્યે ચાલી ત્યાં ગુરૂ મહારાજની પાસે સર્વદા યથાશક્તિ ઠીવાલી પર્વની આરાધના કરવાનો તેણીએ નિયમ અહણ કર્યો.

હિતબોધ.

(સાર શિક્ષા-સજ્જન અને દુર્જન સ્વભાવ.)

લેખક મુનિ ગુણરાગી કર્પૂર વિજય.

“સજ્જન મુખ અમૃત લવે, દુર્જન વિષની ખાણ” આ સિદ્ધાંત વાક્ય સૂત્ર રૂપ હોવાથી આદર્શ- આરીસાની પેરે દિન પ્રતિ નજર આગળ રાખી રહેવાની જરૂર છે. તે વાક્યામૃતથી સજ્જન અને દુર્જનનું સહજમાં ભાન થાય છે. વાક્ય-નિચોળ એવો છે કે સજ્જન સ્વમુખથી જે વચન વહે છે તે અમૃતની જેવું મિષ્ટ અને હિતકર હોય છે તેથી તે સર્વ માન્ય હોઈ સહજ સર્વને આદરણીય થાય છે. પરંતુ દુર્જનનું વચન આથી તદ્દન વિરુદ્ધ હોય છે તેથી તે હલાહલ વિષની જેમ સર્વને પરિહરવા યોગ્ય થાય છે. દુર્જનના વિષમ વચનો એવાં તો અત્યંત ખાટાં, ખારાં, કસાયેલાં, તિખાં ને કડુઆં હોય છે કે અન્યત્ર (ખીજ જનો વિષે) વપરાતાં છતાં અન્ય જનોને પણ ચિતરી ચઢે છે. દુર્જનના મુખ રૂપ કામઠાથી છૂટેલાં વિષમ વચન રૂપ ખાણો એવાંતો અમોઘ હોય છે કે તે સામાના મર્મને વિધ્યાં વિના રહેતાંજ નથી. ફક્ત ક્ષમા ફલક (ઢાલ) ને સદા આગળ

હિતબોધ.

૬૯

ધરી રાખનાર સજ્જન પુરૂષો પરજ તે અસર કરી શકતાં નથી. માટે દુર્જનને દૂરથીજ દોઢ ગાઉનો નમસ્કાર કરવો યોગ્ય છે. દુર્જન ગમે તેવો વિઘ્નાવાળો હોય તોપણ તે મણિધર-સર્પની પેરે દૂરથીજ પરિહરવા યોગ્ય છે. લગાર પણ વિશ્વાસ કરવા યોગ્ય નથીજ. દુર્જન કદાપિ પણ સાચા ભાવથી સજ્જનોની સ્તુતિ કરી શકતો નથી. જાણે મોઢે સીલ માર્યુંજ હોય તેમ તે મુખથી સજ્જનોના છતા ગુણોની પણ પ્રશંસા કરવા જરાપણ સમર્થ થતો નથી. છતાં આશ્ચર્ય છે કે તે સંત પુરૂષોપર પણ અછતા આજ તો ચઢાવેજ છે, અન્નર્ણવાદ બોલવા લગાર પણ ડર લાવતો નથી. પૈશુન્ય (ચાડી ખાવાનું) તો તેને વ્યસનજ હોય છે. 'મુખે મિઠો અને દિલમાં જૂઠો' એ વાતને સિદ્ધ કરી આપવા પૂરે ચતુર હોય છે છતાં આશ્ચર્ય છે કે દુની-આમાં એક તૃણખલા કરતાં પણ કિંમતમાં તુચ્છ ગણાય છે. આવાં આવાં દૂધમાં પૂરા જોવા જોવાં અનેક અપલક્ષણોથી તે જગતના ક્રિટિકારને યોગ્ય છે. છતાં તે સજ્જનોને તો આશીર્વાદ રૂપ છે કેમકે તેવા જોવા જોવા સ્વાભાવવાળા દુર્જનોવડે સજ્જનો પોતાના સજ્જન સ્વભાવને નિરંતર સુધારતા રહે છે, ખગડવા દેતાજ નથી. પરંતુ અસંખ્ય દોષોથી દૂષિત દુર્જનો તીવ્ર સંકલેશથી અશુભ કર્મનો નિકાચિત બાંધ કરી બાપડા દુરંત સંસારમાં રડવડે છે. ત્યાં તેમને કાઈ પણ ત્રાણ, શરણ કે આધાર નથી. આગ સમજી, કંઈક વિચારી, પરભવનો ડર ધરી તેવી દુષ્ટ દુર્જનતાથી તદ્દન દૂરજ રહેવું અને શુભ અભ્યાસના બળે સજ્જનતા ધરતાં શિખવું. અનેકાનેક સદ્ગુણોથી સંયુક્ત સજ્જનોનો પ્રેમાળ સ્વભાવ કાઈક અલૌકિકજ હોય છે. તેઓ સ્વપ્નમાં પણ પરના દૂષણો બોલતા નથી. પોતામાં ગમે તેવા

૭૦

આત્મકર્મક પ્રકારા.

સદ્ગુણો છતાં ગર્વ ધરતા નથી એટલુંજ નહિ પણ પરમાં પરમાણુ જેવડા અદ્ભુત ગુણને મોટા મેરુ જેવડા જળપર લેખી પ્રમોદ ધારે છે. પોતાના પવિત્ર મન વચન અને કાયાવડે કાટિ ગમે ઉપગારની વૃદ્ધિ કરી ત્રિભુવનને પ્રસન્ન કરે છે, છતાં પણ જેઓ સદા આત્મ લધુતા ભાવે છે, તેવા સત્પુરૂષોવડેજ આ પૃથ્વી ‘રત્ન ગર્ભા’ જેવા સાર્થક નામને ધારે છે. અરે! આવા સત્પુરૂષોને જેમ જેમ આપત્તિ પડે છે તેમ તેમ તેઓ કાંચન (સુવર્ણ) ના સ્વભાવને ધારે છે. અર્થાત્ ત્રિવિધ તાપ યોગે કલુષતાને નહિં ધારતાં નિર્મળતાને પામે છે. અથવા છેદન ભેદનાદિક આ તાડન તર્જનાદિક વિડંબના યોગે પણ વિકાર નહિ પામતાં સરસ સેલડીની પેરે સામાને સરસ શાંત-રસ અર્પે છે. તેમજ ગમે તેવી આતના-પીડા પગાડયા છતાં શ્રેષ્ઠ સર્જનો શીતળ ચંદનતુંજ અનુકરણ કરે છે. જેમ ચંદન, પોતાના પીલતાર, છેદતાર કે ધસનારને પણ સરસ સુગંધ તથા શીતલતા આપે છે તેમ પોતાની વિડંબના કરનાર પાપી પામરો ઉપર પણ પરાપકાર કરવા સર્જનો બનતાં સુધી ચૂકતા નથી. તેવા અધમોના પણ ઉદ્ધાર કરવા તેઓ અભિલષે છે. એવા અધમોદ્ધારક સર્જનો સદા જયવંત હો! વિનીત શિષ્યે એકદા ગુરૂ મહારાજ પ્રતિ આતિ નમ્રતાથી પ્રશ્ન પૂછ્યું કે હે પ્રજ્ઞ! આ જગતમાં ચંદ્રમાના શીતળ કિરણોના સમુદાય જેવા પરમ શાંતિ-શીતળતાને અર્પવા સમર્થ કણ છે? ગુરૂ મહારાજએ તત્કાળ પ્રસન્નતા પૂર્વક પૂછેલા પ્રશ્નનો ઉત્તર આપ્યો કે હે વત્સો! સર્જન પુરૂષોજ તેવા છે. વળી શાસ્ત્રમાં પણ કહ્યું છે કે—

દર્શનં દર્શનં પુનરપિ પુનઃ ક્ષાંચનં કાંતવર્ણં
છિન્નં છિન્નં પુનરપિ પુનઃ રક્ષાદુ ચૈવેશુકાંદમ્

વર્તમાન સમાચાર.

૭૧

घृष्टं घृष्टं पुनरपि पुनश्चंदनं चारुगंधं
न प्राणांते प्रकृतिविकृतिर्जायते चोत्तमानाम् ॥

ભાવાર્થ એછે કે-જમ જમ સોનાને તાવવામાં આવે તેમ તેમ તેનો બાન વધતોજ જાય. જમ જમ શેલડીને છેદતા જાય તેમ તેમ તે વધારે સ્વાદિષ્ટ લાગે. જમ જમ સુખડને ધસતા જાય તેમ તેમ તે મનોહર સુગંધ અર્પતોજ જાય તેમ ઉત્તમ (સન્નજન) પુરુષોની પ્રાણાંતે પણ ઉત્તમ પ્રકૃતિ જાદલાયજ નહિ. આવી સન્નજનતા આદર્શ વિના કદાપિ પણ શ્રેય થવાનું નથી માટે દરેક શ્રેયાર્થી જનોએ એ અવશ્યાવશ્ય આદરવા યોગ્ય છે. સન્નજનો સર્વ સાથે મૈત્રી રાખી શકે છે, જે કે સર્વ સુખનું મૂળ છે. સન્નજનો સર્વ સદ્ગુણીમાંથી સહજે ગુણ ગ્રહણ કરી શકે છે, જે કે અનંત ગુણ પ્રાપ્તિનું મુખ્ય સાધન-વશીકરણ છે. સન્નજનો સદા કરુણાદ્ર હોય છે, જેથી તેઓ સહજે પરોપકાર (પરમાર્થ) સાધી શકે છે. અર્થાત્ યથાશક્તિ દુઃખી જનનાં દુઃખ દૂર કરવા તન મન અને ધનનો ભોગ આપી શકે છે. તેમજ તેવા પાપી નિષ્કૂર પ્રાણીઓ ઉપર પણ દ્વેશ નહિ ધરતાં ખરી ઉદાસીનતા પણ આત્મા સન્નજનોજ ધારી શકે છે. આવી રીતે દુઃખાણમાં સન્નજન અને દુર્જનનો સ્વભાવ સમજી આત્માર્થી ભાઈઓ અને બહેનોએ પોતે સાક્ષાત્ સન્નજનતા આદરી અન્યભાઈઓ અને બહેનોને દૃષ્ટાંત રૂપ થવા વિનંતિ છે તે સદ્ગુણ થાઓ ! અને પરમ પવિત્ર જૈન શાસનની શોભામાં પ્રતિદિન વૃદ્ધિ થાઓ ! તથાસ્તુ !

વર્તમાન સમાચાર.

મુંબઇની યુનીવર્સિટી અને જૈનધર્મના પુસ્તકો.

થોડા વખત પહેલાં મહારાષ્ટ્રની જૈનસભાએ એક એવી મત-લબ્ધની અરજ મુંબઇની યુનીવર્સિટીના રજીસ્ટ્રાર ઉપર મોકલી આપી છે કે-એ યુનીવર્સિટીની નીચે ચાલતી તમામ કોલેજોમાં

૭૨

આત્માનાં પ્રકાશ.

અત્યારે સંસ્કૃત ભાષાના અભ્યાસીઓના ધોરણમાં જે પુસ્તકો મુકરર કરવામાં આવે છે તે બહુધા બ્રાહ્મણ ધર્મના અનુયાયી પંડિતોના રચેલા છે; છક મેટ્રીક્યુલેશનની પરીક્ષાથી માંડીને એમ. એ. ની ઉચ્ચ ડીગ્રી સંપાદન કરવા ઇચ્છતા યુવાનોને નાટક, કાવ્ય કોષ, ન્યાયના ગ્રંથો, અલંકારના પુસ્તકો અને છેવટ ફિલોસોફીના તત્વો પણ એ વિદ્વાનોના પ્રરૂપેષા શીખવવામાં આવે છે; એને બદલે હવેથી જૈન આચાર્યોના રચેલા એવાજ ન્યાયાદિના ગ્રંથો પણ શિક્ષણ ક્રમમાં ઉમેરવા.

“જૈન આચાર્યોએ તેને વિષયો ઉપર જેજે પુસ્તકો રચ્યાં છે, વ્યાખ્યાનો આપ્યાં છે તે કોઈ રીતે બ્રાહ્મણ ધર્મના પંડિતવર્યોથી ઉતરતાં નથી બલકે ઘણા ઘણા વિષયોમાં તો જૈન આચાર્યોના રચેલા ગ્રંથો શ્રેષ્ઠ માલુમ પડયા છે. દાખલા તરીકે શ્રીમદ્ હેમચંદ્રાચાર્યના લખેલા ગ્રંથો પૈકી ઘણા વિદ્વત્તાથી પૂર્ણ અને કોઈ પણ મતવાળાઓને અવિરોધી હોઈને સર્વ માન્ય જણાયા છે તો મુખ્યની યુનીવર્સિટીએ એવા આ ઉત્તમ ગ્રંથોના અભ્યાસનો લાભ સંસ્કૃતના જિજ્ઞાસુઓને શામાટે ન આપવો એનું કંઈ વાસ્તવિક કારણ જણાતું નથી.

“વળી મદ્રાસની યુનીવર્સિટીએ સુદ્ધાં આ જણાવ્યા તેવાં સંગીન કારણો વિચારી જૈનધર્મના પુસ્તકો પોતાની કોલેજોના શિક્ષણક્રમમાં દાખલ કર્યાં છે.

“ ઇત્યાદિ ઇત્યાદિ સંજોગોને ધ્યાનમાં લઈ આ અમારી અરજી પર સંપૂર્ણ લક્ષ આપી એને સેનેટના મંડળીમાં પસાર કરાવી જૈનવર્ગને આભારી કરશો. ”

મહારાષ્ટ્રની જૈન સભાનો આ સ્તુતિ પ્રયાસ સાંભળી અમે આપણા બી. એ., એલ. એલ. બી., વગેરે ડીગ્રી ધરાવનારા ગ્રજ્યુએટોનું જે વગવાળું મંડળ ફોન્ડરન્સના હેતુએ પાર પાડવાને સહાતભૂત થવા માટે મી. ડહા જેવા સાક્ષર નરરતના અધ્યક્ષપણા નીચે ઉભું થયું છે તે મંડળને સવિનય લલામણ કરીએ છીએ કે એમણે પણ આ બાબતમાં સમ્મત થઈ પૂરતો પ્રયાસ કરવો જરૂરનો છે.